

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Подмазко Олексій Михайлович

УДК 338.24(477)(043.3/.5)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ
ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному політехнічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
Ковтуненко Ксенія Валеріївна,
Одеський національний політехнічний університет,
завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної
та інноваційної діяльності.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Кузьминчук Наталія Валеріївна,
Національний технічний університет «Харківський
політехнічний інститут»,
професор кафедри економічної кібернетики та
маркетингового менеджменту;

доктор економічних наук, професор
Шапошников Костянтин Сергійович,
Херсонський державний університет,
декан факультету економіки і менеджменту.

Захист відбудеться «10» грудня 2015 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.052.10 в Одеському національному політехнічному університеті за адресою: 65044, м. Одеса, проспект Шевченка, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеського національного політехнічного університету за адресою: 65044, м. Одеса, проспект Шевченка, 1.

Автореферат розісланий «10» листопада 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.Б. Свінарьова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Тіньова економіка зачіпає всі стадії суспільного виробництва, порушує цілісність економічних систем, скорочує доходи бюджетів усіх рівнів, оскільки тіньова економічна діяльність супроводжується не тільки масштабним виводом ресурсів з офіційного обороту, а й спотворенням статистичної, фінансової, податкової звітності, зниженням транспарентності економіки. У міру того, як вона стає серйозним гальмом для переходу до якісно нової моделі господарювання в економіці, зростає актуальність дослідження її природи і сутності, різновидів і рівнів, методологічних принципів, необхідних для створення цілісної системи протидії її зростанню.

Однак, на сьогоднішній день пропоновані заходи по детінізації економіки не носять цілісного характеру і стосуються тільки окремих аспектів. При чому найчастіше результати таких досліджень є відображенням теорій, справедливих для розвинутих країн, які, на жаль, не враховують особливості України та трансформаційної економіки, пов'язані зі зміною практично всіх складових економіки від типів відтворення і моделей мотивації до цілей і засобів економічного розвитку країни. Не беруться до уваги такі явища як: неефективність існуючих інститутів, слабкі гарантії прав власника, корупція, проведення фіскальної політики на користь певних груп.

Тому необхідним є цілісний науковий підхід до дослідження ресурсів економіки, що знаходяться у її тіньовому секторі, та їх залучення до економічного розвитку, який пов'язаний з закономірностями розвитку трансформаційної економіки і включає в себе: теоретичну модель тіньової економіки (понятійний апарат, ознаки та критерії, функції, форми і види), оцінку її стану і тенденцій розвитку, вивчення причинного комплексу, обумовлюючого його відтворення та визначення основних напрямів щодо її зменшення. Логіка такого розвитку – це зміни, що відбуваються у трансформаційній економіці, звуження коридору можливостей для створення умов довгострокового зростання – вимагає прийняття управлінських рішень, пов'язаних з виводом з обороту великих ресурсів, які можуть забезпечувати економічне зростання.

Дослідження проблем тіньової економічної діяльності знайшли відображення в працях зарубіжних вчених: К. Боулдінга, М. Бронфінбренера, П. Гутмана, С. Єчмакова, В. Исправнікова, Д. Кассела, Д. Кауфмана, Т. Корягіної, Л. Косалса, Ю. Латова, Т. Парка, А. Плюмтре, В. Радаева, Е. де Сото, В. Танзі, Дж. Томаса, Е. Фейга, М. Флемінга, Ф. Шнейдера, її аспекти досліджували вітчизняні вчені: А. Бутенко, З. Варналій, О. Головченко, І. Грузнов, Я. Жаліло, В. Захарченко, К. Ковтуненко, Н. Кузьминчук, І. Мазур, В. Мандибура, А. Сухоруков, О. Турчинов, С. Філіппова, К. Шапошников.

Разом з тим багато питань зазначених проблем до теперішнього часу залишаються без належної уваги або виявилися недостатньо опрацьованими: досі не існує єдиного категорійно-понятійного базису детінізації національної економіки, що, в свою чергу, ускладнює визначення цілей і завдань її стратегії. Практично відсутні механізми стимулювання детінізації в системі державного

регулювання національної економіки. Все це визначило вибір теми даного дослідження, зумовили формулювання його мети і відповідних завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження проведено у відповідності до планів науково-дослідних робіт: Одеського національного політехнічного університету в рамках держбюджетних тем: «Розробка теоретико-методологічних основ формування системи економічної безпеки підприємств структуроутворюючих галузей реального сектора економіки з використанням фактора вартості» (номер державної реєстрації 0112U002912, 2011-2015 рр.), де автором запропоновано концептуальну логіко-змістовну модель впливу тіньового сектору економіки на загрози економічній безпеці (довідка № 1853/81-06 від 28.07.2015 р.); Одеського інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі при виконанні НДР «Розвиток місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин в умовах реформи бюджетної системи України» (номер державної реєстрації 0113U004141, 2013-2015 рр.), де автором досліджено вплив процесу детінізації економіки на зміни в доходній частині місцевих бюджетів, обґрунтовано пропозиції щодо оцінки впливу запропонованих заходів по стимулюванню розвитку ділової активності на зміну в доходній частині місцевих бюджетів (довідка № 229 від 03.08.2015 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є наукове обґрунтування теоретичного базису та методичних положень і рекомендацій щодо розроблення організаційно-економічних засад детінізації економіки України. Досягнення поставленої мети обумовило постанову та необхідність поетапного вирішення наступних завдань:

- дослідити понятійно-категоріальний апарат тіньової економіки та визначити його зміни в умовах трансформаційних перетворень в економіці України;

- розробити логіко-змістовну модель визначення впливу тіньового сектору на розвиток національної економіки, що враховує значимість впливу тіньової економіки на загрози економічній безпеці національної економіки;

- систематизувати методичне підґрунтя вимірювання масштабів тіньової економіки у державі та обґрунтувати можливість його вдосконалення на основі запровадження методу багатократних індикаторів багатократних причин;

- вдосконалити інструментарій аналітичного забезпечення визначення резервів зростання економіки України за рахунок зменшення масштабів її тіньового сектору;

- обґрунтувати та запропонувати принципи побудови, модельну основу, інструменти реалізації та підходи щодо оцінки функціонування механізму державного регулювання процесу детінізації економіки України;

- визначити та системно структурувати стимули детінізації національної економіки, що сприяють формуванню та ефективній реалізації державної політики детінізації в системі державного регулювання національної економіки.

Об'єктом дослідження є процес детінізації економіки України.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та методичних положень щодо розробки організаційно-економічних засад детінізації економіки трансформаційного типу.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали теоретичні положення економічної науки, наукові роботи іноземних і вітчизняних вчених, присвячені проблемам та механізмам функціонування тіньової економіки. Для досягнення використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: діалектичний – при дослідженні теоретичних основ і категоріального апарату тіньової економіки та економічної безпеки; історичний – при дослідженні причин виникнення тіньової економіки; статистичний – при аналізі основних тенденцій та показників які характеризують тіньову економіку України; економіко-математичне моделювання – при визначенні мультиплікативного ефекту детінізації національної економіки; аналітичне моделювання і системний підхід – при розробці моделі механізму детінізації економіки.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти центральних органів влади, офіційні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Національного банку України, матеріали монографій вітчизняних і іноземних вчених, та наукова періодика, результати власних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробленні методичних положень і рекомендацій щодо формування організаційно-економічних засад детінізації національної економіки.

До основних результатів, що визначають наукову новизну дослідження, належать такі:

удосконалено:

– концептуальні засади визначення впливу тіньового сектору економіки на розвиток національної економіки шляхом розробки відповідної логіко-змістовної моделі, яка дозволяє відстежувати причини і наслідки такого впливу на всіх стадіях суспільного відтворення та визначити джерела резервів зростання національної економіки за рахунок детінізації;

– аналітичні інструменти визначення резервів зростання економіки України які на відміну від існуючих, оцінюють вплив зменшення масштабів тіньового сектору шляхом запровадження мультиплікатора тіньової економіки, що враховує граничну схильність до споживання з урахуванням рівня корупції, та дозволяє об'єктивніше оцінювати вплив детінізації на національну економіку;

– структурно-функціональну модель механізму державного регулювання процесу детінізації економіки України, яка включає відповідні складові (принципи, мету, завдання, суб'єкти, об'єкти, методи, інструменти, оцінку ефективності) та, на відміну від аналогічних, відзначається системною основою організації процесу детінізації економіки України;

дістало подальшого розвитку:

– економічний понятійно-категоріальний апарат, а саме: запропоноване авторське трактування понять – «тіньова економіка», «детінізація економіки» та «економічна безпека національної економіки», які враховують структурні складові та фактори прояву тіньової економіки в умовах трансформаційних перетворень в економіці України;

– методичний підхід до вимірювання масштабів тіньової економіки, що на відміну від існуючих у вітчизняній практиці, забезпечує комплексну кількісну

оцінку її рівня на основі впровадження методу багатократних індикаторів багатократних причин, гнучкість якого дозволяє уникнути обмежувальних та неправдоподібних припущень при макроекономічному прогнозуванні в умовах трансформаційної економіки України;

– класифікація стимулів детінізації національної економіки, яка на відміну від існуючих, побудована за економічними, соціальними, політичними та правовими ознаками, що дозволяє сформувати системне інструментальне забезпечення державної політики детінізації в системі державного регулювання національної економіки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці прикладних рекомендацій, що удосконалюють процес державного регулювання детінізації національної економіки та її організаційно-економічні засади. Основні висновки і рекомендації, які отримані в результаті виконання дисертаційного дослідження, використано: Департаментом економічного розвитку і торгівлі Одеської обласної державної адміністрації (акт № 01.3.2-35/1282 від 26.03.15 р.). Методичні розробки щодо удосконалення реалізації державної економічної політики надіслано до: Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (лист від 02.07.2015 р.); Державного управління справами (лист від 07.07.2015р.).

Одержані теоретико-методичні та практичні результати дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі: Одеського інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі у навчальних дисциплінах «Макроекономіка», «Національна економіка», «Тіньова економіка та її особливості в Україні» (акт № 86 від 01.04.2015 р.); Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України при викладанні дисципліни «Національна безпека» (довідка № 01/13/292 від 02.04.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною, завершеною науковою працею, де викладено авторський підхід до наукового розроблення та обґрунтування організаційно-економічних засад детінізації вітчизняної економіки. Всі наукові результати та практичні рекомендації, що викладені в дисертації, одержані автором особисто. З наукових публікацій, виданих у співавторстві, у роботі використані лише ті положення, які є результатом особистого дослідження автора.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні і практичні положення дисертаційної роботи доповідались автором та були схвалені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: III Международной научно-практической конференции «Теория и практика экономики и предпринимательства» (г. Алушта, 2006 г.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Держава та ринок: стратегія внутрішнього розвитку промислових регіонів» (м. Маріуполь, 2006 р.), V Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины» (г. Алушта, 2006 г.), VIII Всеукраїнської науково-дискусійної конференції «Інвестиційні ресурси відтворювальних процесів в умовах глобалізації економіки» (м. Феодосія, 2006 р.), IV Международной научно-практической конференции «Теория и практика экономики и

предпринимательства» (г. Алушта, 2007 г.), VII Международной научно-практической конференции «Теория и практика экономики и предпринимательства» (г. Алушта, 2010 г.), IX Международной научно-практической конференции «Теория и практика экономики и предпринимательства» (г. Алушта, 2012 г.), XI Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины», (г. Алушта, 2012 г.), Науково-практичній конференції присвяченої 80-річчю професора Андрійчука Віктора Григоровича «Концепції, стратегії та напрямки розвитку Української держави: економіка, фінанси, право», (м. Київ, 2012 р.), V науково-практичній Інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в ХХІ столітті» (м. Одеса, 2014 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 17 наукових праць, з них: 1 монографія (у співавторстві); 6 статей у наукових фахових виданнях України, у тому числі 2 – у виданнях, що включені у міжнародні наукометричні бази; 2 – в інших наукових виданнях, у тому числі 1 – у виданні, що включено у міжнародні наукометричні бази; 8 – доповідей і тез доповідей на наукових конференціях. Загальний обсяг публікацій складає – 14,96 д.а., з яких особисто автору належить 14,48 д.а.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 214 найменувань на 23 сторінках, 3 додатків – на 15 сторінках. Повний обсяг дисертації – 230 сторінок, з них 180 сторінок основного тексту. Робота містить 12 таблиць, з яких 8 займають повні сторінки, 38 рисунків, з яких 4 займають повні сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, висвітлені наукова новизна, теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі – «Теоретичні основи дослідження тіньового сектору як джерела резервів зростання національної економіки України в умовах трансформаційних перетворень» – досліджено теоретичні основи сутності та структури сучасної тіньової економіки, розкрито передумови та чинники виникнення і функціонування тіньової економічної діяльності, вплив тіньової економіки на економічну безпеку країни.

Тіньова економіка, як визначено у роботі, характерна для всіх країн світу – розвинутих, що розвиваються та країн с трансформаційним типом економіки. В результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що тіньова економіка є об'єктивним породженням, як ринкової економіки, так і командно-адміністративної системи. Проте, досі відсутній єдиний підхід до визначення категорії «тіньова економіка». Об'єднавши два підходи – визначальний і поведінковий – в роботі обґрунтовано її комплексне визначення: *тіньова економіка* – це частина економіки, яка включає невраховувані в статистиці економічні дії від виробництва легальних товарів і послуг, від грошово-кредитних чи інших угод, викликаних реакцією господарюючих суб'єктів і домогосподарств

на обмеження, що встановлені з боку держави, які підлягали б оподаткуванню, в разі їх виявлення державними податковими органами.

Узагальнюючи існуючі підходи до визначення структури тіньової економіки, виділено чотири основні блоки: 1. Економіка домогосподарств (дрібне і найдрібніше виробництво товарів та надання послуг домогосподарствами як для споживання всередині домогосподарств, так і для продажу на ринку). 2. Неофіційна економіка (легально дозволене виробництво товарів та послуг, яке приховується від оподаткування та не враховується офіційною статистикою). 3. Фіктивна економіка (фінансові піраміди, приписки, порушення в фінансовій звітності). 4. Кримінальна економіка (заборонені види економічної діяльності).

Визначивши основні елементи тіньової економіки, проведено класифікацію явищ та форм проявів тіньової економіки. В основу класифікації покладені такі ознаки: (а) класичні ознаки – сектор економіки, галузева ознака, стадії суспільного відтворення та ін.; (б) специфічні ознаки – форми незаконного перерозподілу доходів і активів, соціально-нормативна характеристика поведінки суб'єктів господарювання, соціальна значимість, форми незаконного перерозподілу доходів та активів та ін.

Встановлено, що тіньова економіка, як явище, почала формуватися в Україні після 1953 р., коли почалась лібералізація політичної системи. За результатами дослідження виділено чотири її етапи функціонування: середина 1950-х–1960-ті рр.; 1970-ті – перша половина 1980-х рр.; друга половина 1980-х – початок 1990-х рр.; початок 1990-х рр. – по теперішній час.

Крім загальних причин виникнення тіньової економіки, які пов'язані з сутністю ринкового та командно-адміністративного механізмів та механізму конкуренції, існують конкретні фактори, які систематизовано та об'єднано у групи: економічні (оподаткування, невиправданого втручання держави в економіку, економічної кризи, рівня збалансованості між різними секторами економіки, масштабу державного сектора в економіці, помилок в державній економічній політиці), соціальні (недостатнього авторитету державної влади, низького рівня життя населення, високого рівня безробіття, диференціації в доходах, нерівномірного розподілу ВВП (національного багатства)), політичні (корупція, політична нестабільність, втрата державою своїх суспільних функцій), правові (недосконалість законодавства, нестабільність правової бази, порушення зобов'язань з боку держави), психологічні (природа людини), етичні.

Зростання масштабів тіньової економіки в Україні призвело до того, що дане явище неможливо розглядати у відриві від його впливу на економічну безпеку країни та національну економіку і цілому. Відповідно, уточнено, що економічна безпека – це стан економіки країни, який забезпечує незалежність національної економіки, її стабільність, захист від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів і забезпечує постійний і сталий розвиток. На основі аналізу системи показників економічної безпеки виділено ключові показники економічної безпеки економіки України як ключові індикатори економічної безпеки України. Аналіз показав, що більшість з них перевищує порогові значення, що свідчить про загрозу економічній безпеці країни. Наслідком цього стала нестабільність і економічна криза, яка зумовлена накопиченням негативних тенденцій в умовах

відтворення ключових елементів економічної системи (рис. 1) та характеризує економічну незалежність, стійкість, стабільність, здатність к розвитку та прогресивним змінам в економіці України.

Розглядаючи вплив на економічну безпеку внутрішніх і зовнішніх факторів, доведено, що, в першу чергу, на національну економічну безпеку впливають внутрішні фактори об'єктивного і суб'єктивного характеру. Доведено також, що на загрози економічній безпеці має безпосередній і визначальний вплив чинник «тіньова економіка», яка охопила всі сфери суспільного виробництва і впливає на всі процеси, що відбуваються в суспільстві. Запропоновано логіко-змістовну модель впливу тіньової економіки на загрози економічній безпеці країни (рис. 2).

Рисунок 1 – Основні ключові елементи економічної системи держави

Саме тіньова економіка призвела до того, що економіка почала рухатися по шляху звуженого відтворення, зниженню її конкурентоспроможності й виробничого потенціалу. Подальший розвиток національної економіки вже не можливий без врахування її впливу.

Таким чином, у роботі доведено, що, зважаючи на досить слабкий рівень детінізаційного процесу в економіці України, а також відсутність на сьогодні цілісної економічної системи, саме наявність науково обґрунтованих організаційно-економічних засад детінізації національної економіки повинно стати важливим елементом розбудови дійсно ефективної ринкової економіки. Тому *робочою гіпотезою роботи* є таке припущення: детінізація економіки України в умовах трансформаційної економіки підвищуватиме ефективність функціонування національного господарства за рахунок залучення до економічного розвитку ресурсів тіньового сектору, що потребує розробки відповідних організаційно-економічних засад.

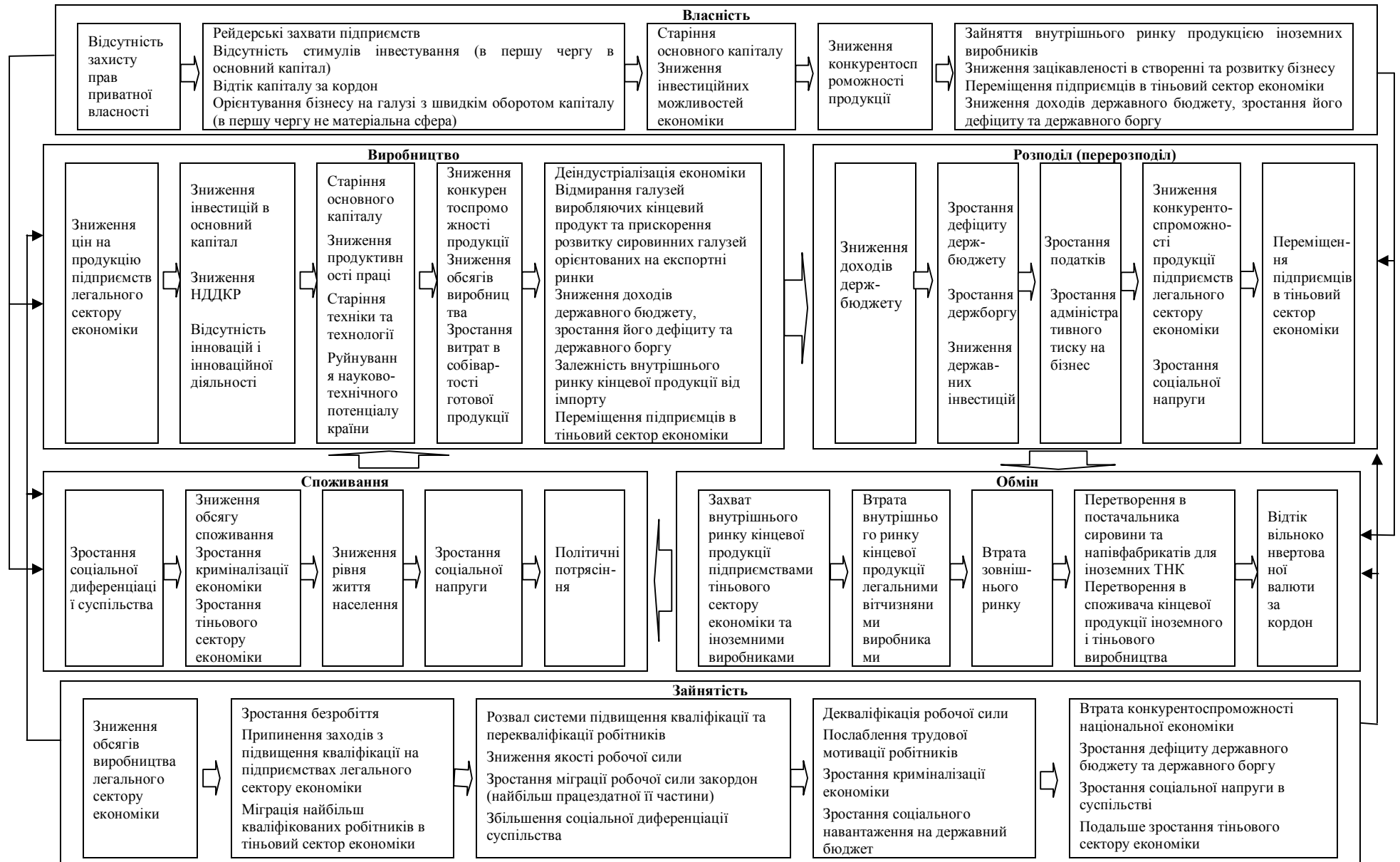

Рисунок 2 – Логіко-змістовна модель впливу тіньового сектору на загрози економічній безпеці країни в умовах трансформаційної економіки України

У другому розділі – «Аналіз впливу тіньового сектора на розвиток національної економіки України. Оцінювання результативності детінізації» – систематизовано та наведено основні вимоги до побудови моделі механізму детінізації вітчизняної економіки, проаналізовано методи оцінки масштабів тіньової економіки, визначено індикатори тіньового сектору національної економіки та динаміку його зміни, проведено оцінку результативності детінізації національної економіки з урахуванням мультиплікатора тіньової економіки.

У роботі проаналізовано процес ціноутворення в тіньовому секторі економіки та вплив таких факторів як: рівень оподаткування та корупції. Доведено, що в ринковій економіці зростання рівня оподаткування не підриває економічну структуру економіки. Ціновий механізм продовжує працювати, але змінюється співвідношення між легальним і тіньовим секторами економіки. Крім того, даний процес спричиняє зниження економічної ефективності функціонування економіки. Зміна рівня оподаткування і корупції змінює співвідношення цін на товари в легальному і тіньовому секторах економіки, а також міжсекторний розподіл ресурсів в економіці (праці, землі, капіталу). Відповідно, легальний сектор економіки недоотримує ресурси, виведені у тіньовий. Економіка при цьому характеризується структурною трансформацією, але водночас, зберігає загальну рівновагу, поки тіньовий сектор економіки не перевищить граничне значення для економіки даної конкретної країни.

Досліджено основні методи оцінки рівня тіньової економіки. В процесі аналізу прямих і непрямих методів оцінки рівня тіньової економіки обґрунтовано, що найбільш ефективними для оцінки тіньової економіки є методи: багатократних індикаторів багатократних причин (для оцінки рівня тіньової економіки) і експертних оцінок (для оцінки структури тіньової економіки). При неможливості використання методу багатократних індикаторів багатократних причин, рекомендується використовувати сукупність методів для найбільш точного визначення її масштабів.

Виділено основні наслідки впливу тіньової економіки на економіку країни:

– негативні. Це: зниження податкових надходжень, скорочення доходів державного та місцевих бюджетів, зниження інвестиційної привабливості економіки та темпів економічного зростання, зниження ефективності макроекономічної політики, деформація структури економіки, зниження конкурентоспроможності легального сектора та національної економіки в цілому, підриг ринкового механізму конкуренції, зниження НДДКР та інноваційної активності в економіці, декваліфікація і зростання експлуатації робочої сили, деформація грошових відносин, погіршення стану навколишнього середовища, вплив на світову фінансову систему, розмиваються принципи соціальної поведінки, відбувається перерозподіл національного доходу на користь окремих груп, зниження якості споживчих товарів, обмеження в правах працюючих в тіньовому секторі економіки, зростає соціальне навантаження на працівників легального сектору економіки;

– позитивні. Це: нівелювання перепадів в економічній кон'юнктурі за допомогою перерозподілу ресурсів між легальним і тіньовим секторами

економіки; пом'якшення небажаних соціальних протиріч, які існують у суспільстві; підживлення легальної економіки ресурсами тіньової економіки; появлення класу підприємців, здатних працювати в будь-яких умовах зовнішнього середовища; реалізація підприємницького потенціалу, що не зміг реалізуватися в легальному секторі економіки у зв'язку з високими витратами доступу в нього.

Зменшення масштабів тіньової економіки, крім прямого ефекту, має і мультиплікативний ефект. Усунення факторів виникнення та розвитку тіньової економіки призведе до того, що підприємства, які діють в тіньовому секторі економіки, переорієнтують частину свого виробництва в легальний сектор економіки, скорочуючи виробництво в тіньовому секторі. Дана тенденція викликає зростання виробництва в легальному секторі економіки. Відповідно збільшуються доходи підприємств, домогосподарств і державного бюджету. Також збільшаться і витрати в легальному секторі економіки, як на споживання з боку домогосподарств, так і на інвестиції з боку господарюючих суб'єктів, зростуть видатки державного бюджету. І з кожним наступним циклом виробництва та споживання в легальному секторі економіки зростаючі сукупні доходи будуть стимулювати не тільки споживчі витрати домогосподарств, але і зростаючі інвестиційні витрати – виникає мультиплікативний ефект від детінізації економіки. Таким чином, витрати тіньового сектора економіки можливо розглядати як один з компонентів автономних витрати. Мультиплікатор тіньової економіки показує, наскільки зміниться ВВП при збільшенні витрат у легальному секторі на 1 гривню, викликаними зміною масштабів тіньової економіки. Мультиплікатор тіньової економіки визначається:

$$K_{SH} = \Delta Y / \Delta Sh = 1 / (1 - mpc \cdot (1 - t) - mpI + mpm), \quad (1)$$

де: K_{SH} – мультиплікатор тіньової економіки; ΔY – зміна ВВП; ΔSh – зміна масштабів тіньової економіки; t – загальна ставка вилучень з доходів; $t = (T_L + T_{SH})$; T_L – рівень оподаткування; T_{SH} – рівень корупції; mpc – гранична схильність до споживання; mpI – гранична схильність до інвестування; mpm – гранична схильність до імпорту.

Контрольною точкою для заходів щодо зменшення масштабів тіньової економіки має бути граничне значення показника економічної безпеки країни – тіньова економіка, яке складає для України 30% ВВП. Зниження масштабів тіньового сектора економіки до цього рівня з врахуванням мультиплікативного ефекту з врахуванням збереження чинного на даний період часу рівня оподаткування призводить до наступних значень ВВП (рис. 3). Проаналізовано динаміку рівня тінізації економіки України. Хоча абсолютно точний рівень тіньової економіки неможливо визначити, проте відзначено її стабілізацію на рівні майже в 1,5 рази, що перевищує порогові значення для економіки України. Це означає, що тіньовий сектор економіки є однією з основних загроз економічній безпеці країни, що визначає необхідність зменшення частки тіньового сектора в економіці країни.

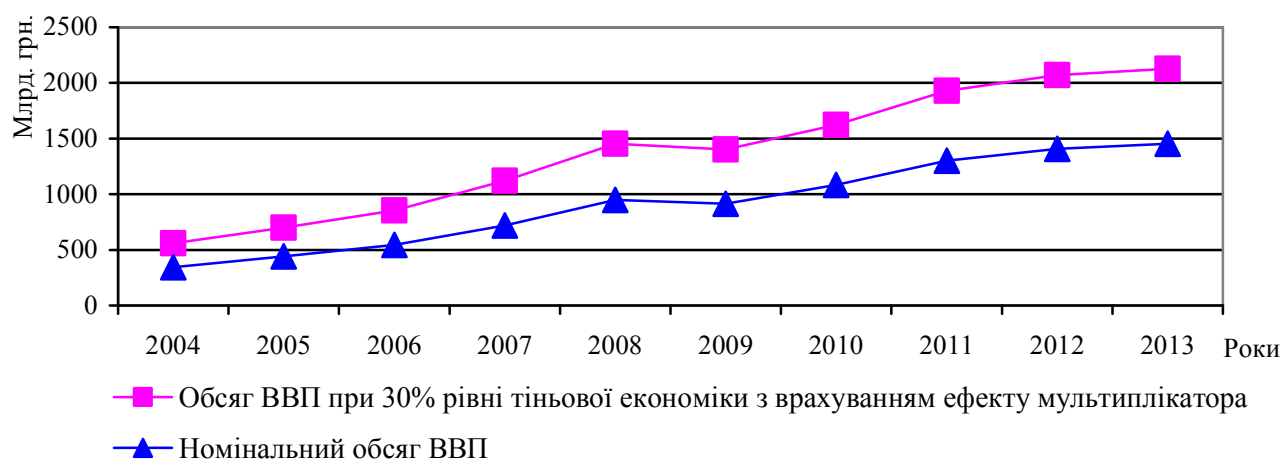

Рисунок 3 – Обсяг ВВП при рівні тіньової економіки 30% ВВП

У третьому розділі – «Формування організаційно-економічних засад детінізації економіки України» – запропоновано шляхи ефективного впровадження та реалізації моделі механізму державного регулювання процесу детінізації економіки, структуровані економічні цілі та пріоритети державної політики детінізації національної економіки, обґрунтовані стимули детінізації економіки, що сприяють її формуванню та ефективній реалізації в системі державного регулювання національної економіки.

Обґрунтовано використання підходів до систематизації принципів побудови та функціонування механізму державного регулювання процесу детінізації економіки, які розподілені на дві групи (рис. 4).

Дотримання визначених принципів стосовно моделі механізму державного регулювання процесу детінізації економіки України дозволяє зробити процес її детінізації ефективним і спрямувати його на досягнення пріоритетних цілей стійкого соціально-економічного розвитку країни.

Формування та реалізація механізму державного регулювання процесу детінізації економіки матиме позитивний вплив на подолання фази депресії, в якій зараз знаходиться національна економіка. Структурно-функціональна модель механізму державного регулювання процесу детінізації економіки України формує системну логіку організації процесу детінізації економіки в поєднанні з державними, регіональними та галузевими інтересами розвитку економічної системи. Модель включає в себе мету, принципи, завдання, суб'єкти, об'єкти, методи, інструменти та оцінки ефективності детінізаційної політики (рис. 5).

Відзначимо, що непрямі інструменти впливу на процес детінізації економіки полягають у формуванні системи стимулів і мотивів організаційно-правових структур. Реалізація непрямих інструментів регулювання досягається за допомогою обґрунтованої податкової, митної та кредитно-фінансової політики. Система непрямих інструментів формує єдиний механізм, що охоплює всі елементи соціально-економічного розвитку України.

Розробка органами державної влади заходів щодо детінізації економіки повинно розумітися як система базових положень, розроблених комітетом з

детінізації економіки України і визначають політику детінізації економіки України в даному напрямку. По кожному напрямку державного регулювання процесів детінізації економіки необхідно визначати: об'єкт (область) впливу, предмет у вигляді основних цілей і принципів, результат у вигляді концепції політики державного регулювання процесу детінізації у відповідному напрямку. Повинна бути забезпечена узгодженість і взаємне проникнення основних положень різних напрямків, що мають бути підпорядковані спільної меті.

Рисунок 4 – Принципи побудови і функціонування механізму державного регулювання процесу детінізації економіки

Ефективне функціонування механізму детінізації економіки України буде обумовлено цілеспрямованою реалізацією державної політики щодо детінізації економіки, формуючи стимули у господарюючих суб'єктів віддавати перевагу легальному сектору економіки перед тіньовим.

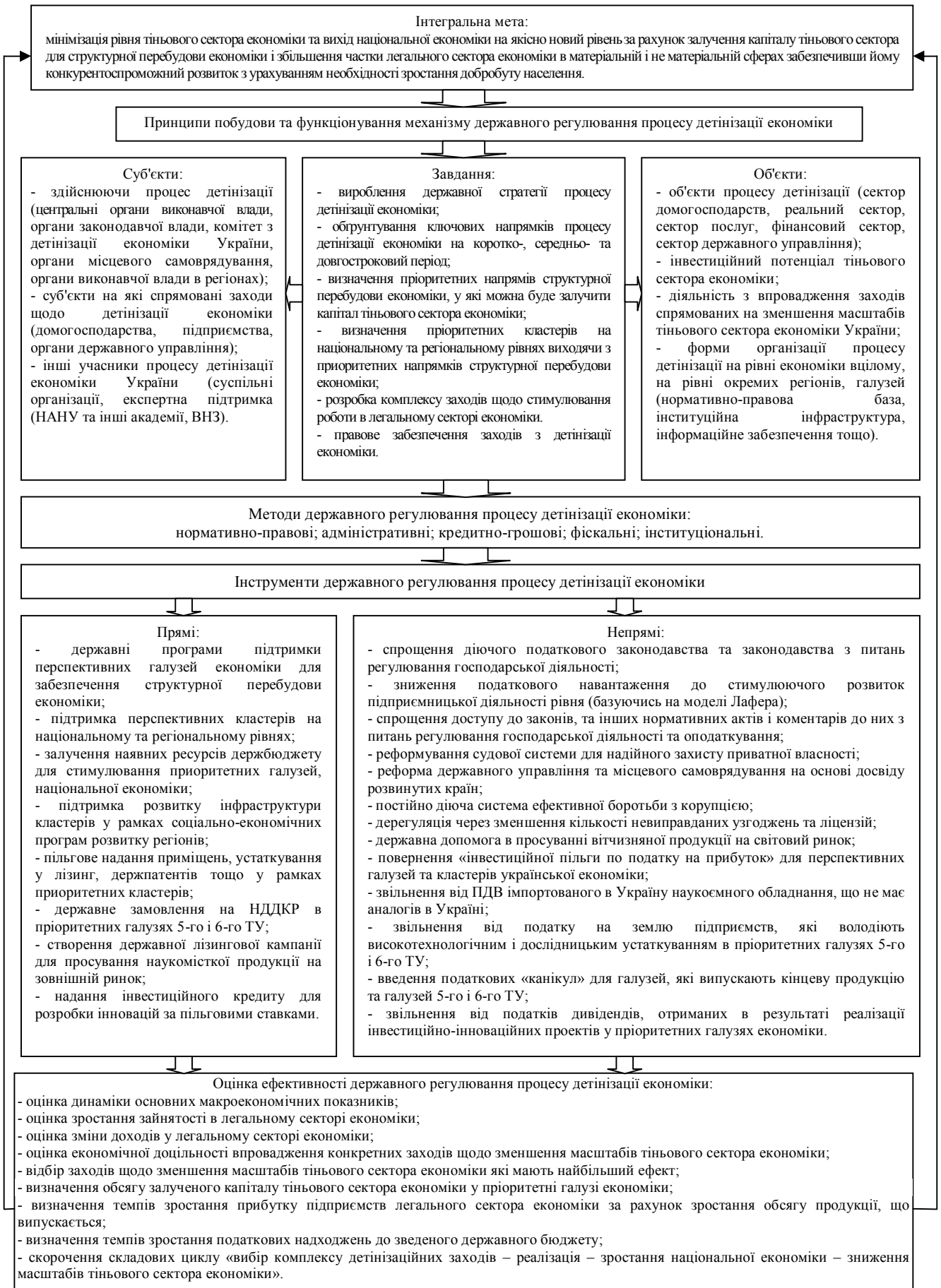

Рисунок 5 – Структурно-функціональна модель механізму державного регулювання процесу детінізації економіки України

Формування мотивів і стимулів у господарюючих суб'єктів працювати в легальному секторі економіки є метою, засобом і фактором успішної державної політики щодо детінізації економіки.

Узагальнено спільні стимули до роботи господарюючих суб'єктів у легальному секторі економіки України: посилення конкурентної боротьби між товаровиробниками; стабільна та ефективна політика, яка спрямована на стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності; розвиток внутрішнього ринку, що створює додатковий попит на продукцію легального сектору економіки; можливість отримання надприбутку; необхідність оновлення обладнання у зв'язку з його фізичним і моральним старінням; необхідність легалізувати частину капіталу; цілеспрямовані кредити з бюджету країни повинні бути спрямовані на стимулювання структурної перебудови економіки; створення інституційних основ інвестиційного процесу; усунення протиріч податкової системи; зниження складності податкової системи, скорочення кількості податків і зборів; розвинена ринкова інфраструктура; ефективно діюче антимонопольне законодавство; створення привабливого інноваційно-інвестиційного клімату у державі; політична стабільність; низький рівень корупції в усіх гілках влади; стабільна і прогнозована валютна політика.

Обґрунтований теоретичний базис, результати дослідження впливу тіньового сектора на розвиток національної економіки і розроблені на цієї основі методичні положення і рекомендації щодо формування організаційно-економічних засад детінізації національної економіки утворюють комплекс важелів, що підвищують ефективність національної економіки, та мають бути враховані при формуванні національної економічної політики.

ВИСНОВКИ

У дисертації зроблено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення *важливого наукового завдання* – розроблення теоретичного базису та методичних положень і рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення державного регулювання детінізації економіки України. Основні висновки та рекомендації полягають у такому:

1. За результатами аналізу понятійно-категоріального апарату тіньової економіки доведено, що в умовах трансформаційних перетворень в економіці України об'єктивно існує необхідність врахування в державному регулюванні національної економіки факторів прояву та структурних складових тіньового сектору. На основі даного висновку надано комплексне визначення понять: «тіньова економіка» та «детінізація економіки», в контексті яких розвинуто визначення поняття «економічна безпека національної економіки».

2. На підставі проведеного системного узагальнення зовнішніх і внутрішніх факторів загроз економічній безпеці в умовах загальної трансформації економіки України розроблено концептуальну логіко-змістовну модель впливу тіньового сектору економіки на загрози економічній безпеці, яка крім економічних відносин стадій суспільного відтворення (виробництва, розподілу (перерозподілу), обміну та споживання), додатково враховує відносини власності та зайнятості в системі національної економіки. Запропонована модель враховує також особливості

причинно-наслідкових зв'язків впливу тіньової економіки на загрози економічній безпеці, які послідовно перетворюються з наслідків у причини, що обумовлює, з метою їх розриву, необхідність формування заходів державної детінізаційної політики. Доведено, що за таких умов тіньовий сектор виступає значним потенційним резервом зростання національної економіки.

3. Обґрунтовано критеріальну базу та методичне підґрунтя вимірювання масштабів тіньової економіки, яке надає можливість комплексної кількісної оцінки її рівня, при цьому перевага, з урахуванням сучасних нестабільних умов функціонування економіки України, надається методу багатократних індикаторів багатократних причин, який не потребує обмежувальних припущень. Розрахунки на основі обраного методу дозволяють реально оцінювати резерви зростання національної економіки за рахунок зменшення обсягів тіньового сектору та забезпечують підвищення ступеня обґрунтування комплексу заходів, щодо протидії тіньовій економіці.

4. Розроблено аналітичні інструменти визначення резервів зростання економіки України, які оцінюють вплив зменшення масштабів тіньового сектору шляхом запровадження мультиплікатора тіньової економіки, що дозволяє об'єктивніше оцінювати вплив детінізації на національну економіку та формує підґрунтя для запровадження науково обґрунтованого механізму державного регулювання процесу детінізації економіки України.

5. В результаті проведеного дослідження автором теоретично обґрунтовано концептуальне визначення сутності та мети механізму державного регулювання процесу детінізації економіки України як складових елементів науково обґрунтованої політики соціально-економічного розвитку країни та представлено його структурно-функціональну модель, яка відзначається системною логікою організації процесу детінізації економіки України. Доведено, що в складі державної економічної політики реалізація механізму державного регулювання процесу детінізації активізує економічний розвиток з одночасним вирішенням соціальних завдань.

6. Класифіковані стимули детінізації національної економіки (економічні, соціальні, правові, політичні), що сприятимуть на рівні держави – удосконаленню державного регулювання національної економіки; на рівні господарюючих суб'єктів – переорієнтуванню їх діяльності в легальний сектор економіки.

Таким чином, запропоновані організаційно-економічні засади детінізації економіки України дозволяють підвищити ефективність національної економіки, виступаючи базисом детінізаційної політики, що дозволяє визначити джерела резервів економічного розвитку та оцінити їх масштаб.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Подмазко О.М. Формування політики детінізації національної економіки [моногр.] / О.М. Подмазко, К.В. Ковтуненко. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015. – 146 с. (8,49 д.а. особистий внесок здобувача: проведено дослідження тіньового сектору, визначено його вплив на трансформаційну економіку України,

розроблено методичні положення та рекомендації щодо формування організаційно-економічних засад детінізації національної економіки – 8,19 д.а.).

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Подмазко О.М. Тіньова економіка: аналіз основних теоретико-методичних підходів до її вимірювання / О. М. Подмазко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – №1, (16). – С. 244-250. (0,77 д.а.).

3. Подмазко О.М. Тіньова економіка: сутність та структура / О.М. Подмазко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право: науковий журнал. – 2013. – №1 (66). – С. 148-155. (0,65 д.а.).

4. Подмазко А.М. Эффекты теневой экономики: сравнительный анализ разновекторных последствий / А.М. Подмазко // Економічні інновації: зб. наук. пр. – Одеса, 2013. – Вип. 53. – С. 187-198. (0,55 д.а.).

5. Подмазко О.М. Формування політики детінізації національної економіки: принципи, цілі, завдання / О.М. Подмазко // Економічний простір: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 2014. – №87. – С. 123-132. (0,65 д.а.) **Видання індексується та реферується у зарубіжних базах даних РІНЦ (Росія), Index Copernicus (Польща).**

6. Подмазко О.М. Формування моделі механізму детінізації економіки України / О.М. Подмазко // Культура народів Причорномор'я. – 2014. – №272. – С. 76-83. (0,67 д.а.).

7. Подмазко О.М. Детермінанти тінізації економіки та умови зменшення її масштабів [Електронний ресурс] / К.В. Ковтуненко, О.М. Подмазко // Економіка: реалії часу. – 2014. – №6, (16). – С. 234-241. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n6.html>. – Назва з екрана. – Доступно на 30.04.2015. (0,71 д.а. особистий внесок здобувача: проаналізовані чинники, які породжують виникнення та розвиток тіньової економіки – 0,53 д.а.). **Видання індексується та реферується у зарубіжних базах даних РІНЦ (Росія), Google Scholar (США), EBSCO Publishing (США), Index Copernicus (Польща), Ulrich's Periodicals Directory (США).**

2. Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

Статті в інших виданнях

8. Подмазко О.М. Вплив тіньової економіки на загрози економічній безпеці країни [Електронний ресурс] / О.М. Подмазко // Економіка: реалії часу. – 2014. – №4, (14). – С. 142-151. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n4.html>. – Назва з екрана. – Доступно на 30.04.2015. (0,82 д.а.). **Видання індексується і реферується у зарубіжних базах даних РІНЦ (Росія), Google Scholar (США), EBSCO Publishing (США), Index Copernicus (Польща), Ulrich's Periodicals Directory (США).**

9. Подмазко О.М. Національна економічна безпека: аналіз основних підходів / О.М. Подмазко // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління: збірник наук. пр. – Одеса: Наука і техніка, 2014. – Том 1, Випуск 2/2. – С. 140-150. (0,65 д.а.).

Матеріали наукових конференцій

10. Подмазко А.М. Проблемы инновационного развития предприятий в Украине : Материалы III Междун. научно-практ. конф. [«Теория и практика экономики и предпринимательства»], (Алушта, 11-13 мая 2006 г.) / А.М. Подмазко. – Симферополь, 2006. – С.182-183. (0,1 д.а.).

11. Подмазко О.М. Розвиток інноваційної діяльності як чинник залучення інвестицій тіньового сектору економіки : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Держава та ринок: стратегія внутрішнього розвитку промислових регіонів»], (Маріуполь, 9-11 червня 2006 р.) / О.М. Подмазко. – Маріуполь: Вид-во ПДТУ, 2006. – С. 17-19. (0,1 д.а.).

12. Подмазко А.М. Теневой сектор и пути его уменьшения в условиях переходной экономики Украины: Материалы V Междун. научно-практ. конф. [«Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины»], (Алушта, 28-30 сентября 2006 г.) / А.М. Подмазко. – Симферополь, 2006. – С. 179-180. (0,1 д.а.).

13. Подмазко А.М. Стратегическая альтернатива развития экономики Украины в среде теневой экономики : Материалы IV Междун. научно-практ. конф. [«Теория и практика экономики и предпринимательства»], (Алушта, 10-12 мая 2007 г.) / А.М. Подмазко. – Симферополь, 2007. – С. 271. (0,1 д.а.).

14. Подмазко А.М. Проблемы детенизации экономики Украины : Материалы VII Междун. научно-практ. конф. [«Теория и практика экономики и предпринимательства»], (Алушта, 11-13 мая 2010 г.) / А.М. Подмазко. – Симферополь, 2010. – С. 169. (0,1 д.а.).

15. Подмазко А.М. Теневая экономика как угроза экономической безопасности в условиях переходной экономики Украины: Материалы IX Междун. научно-практ. конф. [«Теория и практика экономики и предпринимательства»], (Алушта, 3-5 мая 2012 г.) / А.М. Подмазко. – Симферополь, 2012. – С. 86. (0,1 д.а.).

16. Подмазко О.М. Передумови виникнення тіньової економіки в Україні : Матеріали Наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю професора Андрійчука Віктора Григоровича [«Концепції, стратегії та напрямки розвитку Української держави: економіка, фінанси, право»], (Київ, 28 вересня 2012 р.) / О.М. Подмазко. – К.: УДУФМТ, 2012. – С. 89-92. (0,3 д.а.).

17. Подмазко А.М. Теневая экономика и механизм её функционирования : Материалы XI Междун. научно-практ. конф. [«Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины»], (Алушта, 4-6 октября 2012 г.), / А.М. Подмазко – Симферополь, 2012. – С. 117-118. (0,1 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Подмазко О.М. Організаційно-економічні основи механізму детінізації економіки України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Одеський національний політехнічний університет, Одеса, 2015.

Дисертація присвячена розробці теоретичних, методичних підходів та рекомендацій щодо формування організаційно-економічних засад детінізації

економіки України. Визначено основні поняття, передумови виникнення та існування у національній економіці тіньового сектору; досліджено економічний зміст та найістотніші ознаки структурних складових тіньової економіки, етапність її розвитку, якісні та кількісні відмінності; запропоновано систему базових положень політики економічного розвитку країни, що враховує ресурси тіньового сектору національної економіки.

Проаналізовано категоріально-понятійний апарат, проведено ретроспективний аналіз тіньової економіки та визначено її вплив на загрози економічної безпеки країни. Запропоновано систематизацію методів оцінки розміру тіньової економіки та удосконалено систему індикаторів. Визначено механізм дії та мультиплікативний ефект від її існування. Удосконалено структурно-функціональну модель механізму державного регулювання процесу детінізації з визначенням принципів його побудови, підходи до формування науково-обґрунтованої державної політики детінізації з формуванням відповідних цілей, задач, пріоритетів та стратегії; структуровані стимули детінізації національної економіки. Автором запропоновано інструменти здійснення політики детінізації з урахуванням зовнішніх та внутрішніх факторів.

Ключові слова: тіньова економіка, національна економіка, детінізація економіки, організаційно-економічні засади, економічна безпека, модель, мультиплікатор, механізм, стимул, ефективність.

АННОТАЦІЯ

Подмазко А.М. Организационно-экономические основы механизма детенизации экономики Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Одесский национальный политехнический университет, Одесса, 2015.

В диссертационной работе разработаны и теоретически обоснованы научно-методические подходы и практические рекомендации по формированию организационно-экономических основ детенизации национальной экономики. Проведен анализ существующих подходов в категориально-понятийном аппарате относительно проведения процессов детенизации. Представлены уточненные определения следующих понятий: «теневая экономика», «экономическая безопасность», «детенизация экономики».

В процессе исследования проанализированы два основных подхода – операционный и поведенческий при характеристике категории «теневая экономика». Было сформулировано комплексное определение данной категории, которое объединяет эти два подхода. Выделены четыре ее основных блока: экономика домохозяйств, неофициальная экономика, фиктивная экономика, криминальная экономика. Классифицирована совокупность явлений и форм проявления теневой экономики.

Ретроспективный анализ развития теневой экономики в Украине выделяет следующие два этапа: первый – когда Украина была в составе СССР и ее экономическая система была командно-административного типа, второй – когда Украина получила независимость и этот период совпал с переходом к рыночной экономике.

Факторы возникновения и развития теневой экономики в современной Украине представлены в работе следующими группами: экономические; социальные; политические; правовые; психологические; этические.

В исследовании проанализированы и определены пороговые значения отдельных индикаторов экономической безопасности государства, связанные с существованием теневого сектора экономики. Причины возникновения источников и угроз национальной экономической безопасности Украины обусловлены не только прошлым развитием экономики страны, но, в значительной степени неудачными реформами проводимыми после приобретения страной независимости. Разработана концептуальная логико-смысловая модель влияния теневого сектора экономики на угрозы экономической безопасности, которая кроме экономических отношений стадий общественного производства (производство, распределение (перераспределение), обмена и потребления) дополнительно учитывает отношения собственности и занятость.

В работе определено, что рост теневой экономики приводит к изменению государственной политики, а сокращение легального оборота приводит к уменьшению поступлений налоговых платежей в бюджет. Уменьшение ресурсов, имеющих в распоряжении государства, проявляется в увеличении регламентации, росте числа субъектов и величины государственного контроля. Контроль со стороны государства принимает гипертрофированные формы. В свою очередь рост числа субъектов государственного контроля приводит к необходимости поиска новых субъектов контроля. Рост органов контроля приводит к снижению активности в легальном секторе экономики и, как следствие, к сокращению объема производства в легальном секторе экономики и увеличению в теневом секторе экономики.

Проанализированы следующие методы количественной оценки уровня теневой экономики, которые подразделяются на группы: прямые методы; косвенные методы; метод многократных индикаторов многократных причин. Наиболее эффективным для применения в условиях трансформационной экономики Украины можно считать метод многократных индикаторов многократных причин.

Обобщены и определены основные негативные и позитивные последствия существования теневой экономики. Проанализированы индикаторы наличия и динамики теневой экономики в составе национальной экономики. Уточнены цели и задачи государственной политики по уменьшению уровня тенизации экономики. Определена интегральная цель детенизации экономики: минимизация уровня теневой экономики и выход национальной экономики на качественно новый уровень за счет привлечения капитала теневого сектора экономики для структурной перестройки экономики и увеличения части легального сектора экономики в материальной и не материальной сферах обеспечив ему конкурентоспособное развитие с учетом необходимости роста благосостояния населения.

Предложено усовершенствование структурно-функциональной модели механизма государственного регулирования процесса детенизации экономики Украины, которая включает соответствующие составляющие (цель, задачи, субъекты, объекты, методы, инструменты, оценку эффективности, организационное обеспечение). Также был предложен алгоритм формирования

направлений детенизации экономики Украины, каждое из которых должно пониматься как система базовых положений, разработанных соответствующим ведомством и определяющих детенизационную политику в стране. Обобщены стимулы призванные повысить привлекательность легального сектора экономики Украины для осуществления предпринимательской деятельности.

Обоснован теоретический базис и разработаны на его основе методические положения и рекомендации по формированию организационно-экономических основ детенизации национальной экономики, которые образуют комплекс системных решений, повышающих эффективность работы соответствующего механизма и формирования научно-обоснованной политики детенизации.

Ключевые слова: теневая экономика, национальная экономика, детенизация экономики, организационно-экономические основы, экономическая безопасность, модель, мультипликатор, механизм, стимул, эффективность.

SUMMARY

Podmazko O.M. Organizational and economic principles of the Ukrainian economy unshadowing mechanism. - Manuscript.

Thesis for a Candidate of Economic sciences degree on specialty 08.00.03 – economic and management of national economy – Odessa national Polytechnic University, Odessa, 2015.

The dissertation research to development of theoretical, methodological approaches and recommendations on formation of organizational and economic principles of shadow economy of Ukraine. The basic concepts and backgrounds for the shadow sector emergence and existence along with the legally practiced national economy are researched; studied are the economic content and the most significant features of the shadow economy structural components, its development stages, qualitative and quantitative specificity; the system of basic provisions of the policy of economic development, taking into account the resources of the shadow sector of the national economy.

Analyzed is the categorial-conceptual apparatus, the shadow economy retrospective analysis being effected along to estimating its contribution into the national economic security threats. A systematization of methods for assessing the shadow economy scope being proposed, improved is the system of relevant indicators. The shadowed economy driving mechanism defined, a multiplier effect of its existence is assessed. Improved is the structural-functional model of the unshadowing process' state regulation while determining principles of its construction, the approaches to the formation of legitimization state policy scientific grounds with clear statement of the goals, objectives, priorities and strategies; structured are the incentives for the national economy legitimization. The author's development includes the suggested unshadowing policy tools considering both external and internal factors.

Keywords: shadow economy, national economy, unshadowing, organizational and economic bases, economic security, model, multiplier, mechanism, incentive, effectiveness.